

Älvdalskan

– kämpar för sin överlevnad

Våren 2015 fick älvdalska, som talas i det nordvästra hörnet av Dalarna, mycket publicitet i såväl svensk som nordisk och europeisk press. Det hade anordnats en internationell konferens i Köpenhamn den 7-8 maj, som gav upphov till denna uppmärksamhet.

Uppmärksamheten var helt berättigad; älvdalska är nämligen ett eget språk och inte enbart en svensk dialekt.

Språk kan definieras på två olika

sätt: ett språk är en språkvarietet som inte automatiskt förstås av talare av en annan språkvarietet eller att det är en språkvarietet som av politiska skäl upphöjts till språk. Det senare förhållandet brukar något skämtsamt betecknas som att språk är ”en dialekt med armé och flotta”. Detta stämmer väl överens med danska, norska och svenska, som fortfarande är sinsemellan förståeliga. Detsamma gäller serbiska, kroatiska och bosniska.

Älvdalska saknar armé och flotta. Däremot är det inte sinsemellan förståeligt med rikssvenskan.

Älvdalingarna är naturligtvis tvåspråkiga idag, men en rikssvensk

förstår inte automatiskt älvdalska, inte ens i skriftlig form. I själva verket är avståndet mellan älvdalska och rikssvenska lika stort som mellan isländska och färöiska å ena sidan och rikssvenska å den andra. Detta bekräftas av en Swadeshlista, som mäter avstånd mellan olika språk. De flesta lingvister är också överens om att älvdalska är ett eget språk. Statsrådet Jens Orbacks svar på en fråga i riksdagen 2006 att älvdalska skulle vara ett folkmål, d.v.s. en dialekt, stämmer inte med fakta och forskningens nuvarande ståndpunkt.

Älvdalskans ljudsystem, grammatik, syntax och ordförråd skiljer sig radikalt från rikssvenskans. Så har älvdalskan exempelvis bevarat nasala vokaler, som har försvunnit i alla nordiska språk. Älvdalskan har behållit diftonger, utvecklade triftonger och en egenartad vokalskridning. Dessutom har älvdalskan bevarat det tonlösa och det tonande läspljudet som i engelskan (thing och that) och isländskan.

Älvdalskan har behållit det fornordiska kasusystemet med fyra kasus liksom verbens personböjning. Syntaxen skiljer sig också från den rikssvenska.

Ordförrådet innehåller många ord, som inte återfinns i rikssvenskan: exempelvis belgr (rygg-säck), brinde(älg), dar (när), knupå (pyssla), kringgt (ofta), liuot-(våldigt), min (med), nest (hos, vid), ralltjärr (skottkärra), snutå(nosa), taimstyöð (punktlig), ula (skola = verb), uott (vante) och åvå (ha). Alfabetet består av 35 bokstäver för att kunna teckna alla fonem i älvdalskan.

Skillnaden mellan älvdalskan och svenskan beror dels på att älvdalskan har bevarat äldre språkdrag från fornordiskan, men dels också på att

Här talas älvdalskan. Karta: Nordelch

älvdalskan har utvecklat egna innovationer. Orsaken till älvdalskans särställning står naturligtvis att finna att Älvdalen befunnit sig i utkanten av det svenska riket med begränsad inflyttning och begränsad kontakt med centralmakten, parat med en god portion stolthet över den egna språkvarieteteten. Runor användes för övrigt i Älvdalen ända in på 1900-talet.

Lokal uppslutning

Det viktigaste skälet till varför älvdalskan ännu inte erhållit status som landsdelspråk är förmodligen att statsmakterna befarar en dominoeffekt, nämligen att fler inhemska språkvarieteter, som idag betraktas som dialekter, kommer att kräva samma status. Men detta kan bara avgöras från fall till fall.

En viktig faktor i detta sammanhang är den lokala uppslutningen bakom älvdalskan. Ulum Dalska (Föreningen för älvdalskans bevarande), som bildades 1984, är Sveriges förmodligen största språkförening med närmare 2000 medlemmar; Facebookgruppen har nästan 3000 medlemmar, där medlemmarna skriver på älvdalska. Det finns ett lokalt språkråd, som har bidragit till att standardisera älvdalskan; det finns grammatikor och ordböcker och det har utgivits såväl böcker på älvdalska som undervisningsmaterial om älvdalska på universitetsnivå. Älvdalens kommun stöder också officiellt älvdalskan.

Sist men inte minst: Det finns ett stort intresse bland språkforskare både nationellt och internationellt för detta unika språk. Ett antal språkvetare har nyligen ansökt om en internationell språkkod för älvdalskan hos SIL International, som står bakom EtnoLogue, en organisation som katalogiserar världens språk. En internationell språkkod skulle underlätta för älvdalskan att få ekonomiskt stöd från EU.

För att ett litet hotat språk ska överleva krävs två faktorer. Den första att modersmålstalarna själva använder det och i praktiken är engagerade i dess försvar. Den andra faktorn är att centralmakten har en välvillig inställning till språket i fråga och understödjer dess överlevnad i stället för

att motarbeta det. Den svenska regeringen, oavsett partipolitisk färg, har dessvärre haft en alltför njugg inställning till älvdalskan och inte insett att språket definitivt tillhör det svenska kulturarvet.

I en rapport från Europarådets expertkommitté 2013 uppmanar denna att Sveriges regering klargör huruvida älvdalska är att betrakta som ett eget språk eller en dialekt genom att genomföra en oberoende vetenskaplig undersökning i samarbete med talarna.

Det finns ett liknande, isolerat språk i Katalonien, nämligen aranesiska, som talas av runt 4700 personer. Språket har officiell status i Val d'Aran tillsammans med katalanska och spanska. Det lärs ut i de lokala skolorna vid sidan av spanska och katalanska. 2010 fick det officiell status i hela Katalonien. Språket har upplevt en renässans de senaste decennierna och den katalanska regeringen har t.o.m. understött utvecklandet av ett översättningsprogram mellan katalanska och aranesiska.

Ett annat exempel är korniskan i Cornwall, Storbritannien, som ansågs ha dött ut redan i slutet av 1700-talet, men som idag har rekonstruerats och revitaliserats. Trots att korniskan idag endast har drygt 500 talare, som använder det som huvudspråk, stöds språket av de regionala myndigheterna och har erkänts som regionalt språk av den brittiska regeringen.

Underlätta överlevnaden

Älvdalska har förmodligen fler talare än minoritetsspråket jiddisch och vissa samiska varieteter i Sverige. Det är min uppfattning att Sveriges regering och riksdag skall ge älvdalskan status som landsdelspråk. Landsdelspråk är mindre förpliktigande än minoritetsspråk, men öppnar dörren för undervisning på älvdalska i skolan i Älvdalen jämsides med svenska, rätt att använda älvdalska i kontakten med myndigheterna i Älvdalen, parallellskyltning på älvdalska, stöd från EU och så vidare. Det skulle underlätta för älvdalskans överlevnad.

Flera äldre älvdalingar har berättat

Folkmusikern Lena Willemark är en känd talare av älvdalska. Foto: Johan Månsson

tat hur svårt det var för dem att lära sig svenska när de började skolan. Folkskolans införande i mitten av 1800-talet hade begränsade negativa effekter på älvdalska som umgängesspråk i Älvdalen. Redan på 1600-talet konstaterade utsocknes präster hur svårt det var att göra sig förstådd i Älvdalen.

Det är först i och med radions, televisionens och internets framväxt, som älvdalskan har utsatts för en verklig press från rikssvenskan. Självklart har det också i det förgångna förekommit propaganda mot användningen av älvdalskan från myndighetsrepresentanter, försök att degradera och förklara älvdalskan som en primitiv dialekt. Det är alltså närmast ett under att älvdalskan har överlevt, men utan älvdalingarna egen envisa och uthålliga kamp hade det inte varit möjligt.

Per-Åke Lindblom,
Föreningen Språkförsvaret